

Aziz Augustinus'un Tanrı Devleti'ni Kurmak: Papa II. Urbanus ve Haçlı Savunusu

Establishing Sait Augustine's God State: Pope Urban II and Crusader Defense

Ayşe ÇEKİÇ

Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi
aaysecekic@gmail.com
[0000-0003-4214-1584](tel:0000-0003-4214-1584)

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş,
iThenticate yazılımı ile taranmış,
araştırma yayın ve etiğine aykırılık tespit edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees,
a similarity report was obtained using iThenticate, and
compliance with research/publication ethics was confirmed.

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial
License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial License

Atıf/Citation

Çekiç, Ayşe. "Aziz Augustinus'un Tanrı Devleti'ni Kurmak: Papa II. Urbanus ve Haçlı Savunusu". Akademik İncelemeler Dergisi 378-399 .
<https://doi.org/10.17550/akademikincelemeler.1309528>

Çıkar Çatışması/Conflict of Interest

Yazar(lar) herhangi bir çıkar çatışması beyan etmemiştir.
The author(s) declared no conflict of interest.

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Date Received: 04.06.2023
Kabul Tarihi/Date Accepted: 16.08.2023
Yayın Tarihi/Date Published: 15.10.2023

ISSN: 1306-7885

E-ISSN: 2602-3016

Cilt/Volume: 18 | Sayı/Issue: 2 |
Yıl/Year: 2023 Ekim/October)

17. Yılı

Aziz Augustinus'un Tanrı Devleti'ni Kurmak: Papa II. Urbanus ve Haçlı Savunusu

Öz

Aziz Augustinus V. Yüzyılın Hristiyan teoloğu ve tarih felsefecisidir. Yazmış olduğu Tanrı Şehri/Devleti isimli eseri Batı Roma'nın Gotlar tarafından yağmalanmasının hemen akabinde kaleme alınmıştır. Eserin yazılış mantığı Roma'nın yıkılış sebebinin, insanların pagan inancını bırakıp Hristiyanlığa geçmeleriyle açıklayanlara bir cevap niteliği taşımaktadır. Buna göre Augustinus, Roma'nın yıkımının pagan inancına sırt çevirmekten değil yozlaşmaktan olduğu görüşünü savunmaktadır. Bu minvalde Augustinus, Pagan tanrılarının beceriksizliği karşısında Hristiyan inancının gücüne ve kurtarıcılığına vurgu yapmaktadır. Hristiyan medeniyetinin belki de tarih felsefesi bağlamında en erken savunusunu yapan Augustinus, bu savunusunu Tanrı Devleti ve yeryüzünün kurtuluşu metaforunu işleyerek derinleştirmektedir. Tanrı Devleti fikrinin Haçlı seferlerinde birincil itici güç olması, Papa II. Urbanus ve Haçlıların Augustinus'un Tanrı Devleti savunusunu bir yönüyle teoriden pratiğe geçirme girişimi olarak düşünülebilir. Bu girişim, Augustinus'u haklı çıkarmaktan ziyade Haçlı kimliğini kanonik bir forma büründürme şeklinde ele alınmalıdır. Bu makale, Tanrı devleti düşüncesinin Hristiyan tarih tasavvurundaki yeri ve önemini Augustinus'un zihnî arka planından anlamlandırarak Haçlı seferlerine nasıl etki ettiği üzerine odaklanmıştır. Çalışmada, Tanrı Devleti'nin mümkünlüğü Augustinus'un yaklaşımından hareketle tarihsel sarkacın ileriye yönlendirilişiyle incelenmeye çalışılmıştır. Makalede kıyas yöntemi kullanılmıştır. Bu sayede Augustinus'un fikirleri ile Papa Urbanus'un fikirleri arasındaki benzerlik aşikâr kılınmaya çalışılmıştır. Nihai olarak Haçlı seferlerinin teolojik ve fikri zemininde, Augustinus'un Tanrı Devleti düşüncesi ve Hristiyanlık savunusunun etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aziz Augustinus, Tanrı devleti, Papa II. Urbanus, Haçlı savunusu, Haçlı Seferleri.

Establishing Sait Augustine's God State: Pope Urban II and Crusader Defense

Abstract

St. Augustine is a Christian theologian and philosopher of history who lived in the 5th century. He wrote his work "City/State of God" after the plunder of Western Rome by the Goths. The work aims to respond to those who explain the reason for the collapse of Rome when people left their pagan beliefs and converted to Christianity. Accordingly, Augustine argues that the destruction of Rome is not due to pagan religion but to corruption. In this respect, Augustine emphasizes the power and savior of the Christian faith in the face of the incompetence of the Pagan gods. Augustinus made the earliest defense of Christian civilization in the context of a philosophy of history. He has made his defense more systematic by applying the metaphor of the State of God and the earth's salvation. The idea that the State of God was the primary driving force in the Crusades can be considered an attempt by Pope Urban II and the Crusaders to put Augustine's defense of the State of God from theory to practice. This attempt should be regarded as a canonical form of Crusader identity rather than justifying Augustine. This article focuses on how the idea of the State of God affected the Crusades by making sense of the place and importance of the concept of the State of God from the mental background of Augustine. The study examined the possibility of the State of God by moving the historical pendulum forward, starting from Augustine's approach. The comparison method was used in the study. In this way, the similarity between Augustine's and Pope Urban's ideas has been made clear. Finally, it was concluded that Augustine's opinion of the State of God and the defense of Christianity had a crucial impact on the theological and intellectual ground of the Crusades.

Keywords: Saint Augustine, State of God, Pope Urban II, Crusader defence, The Crusades.

Extended Abstract

The Crusades had a high religious motivation; It covered a political, social and economic process. The sole purpose of the expeditions, which took place between 1096 and 1291, was to save Jerusalem and establish the State of God in Jerusalem. The Crusader identity originated from Christian theology, the basis of the campaigns that lasted for about two centuries and mobilized the Western European continent. The idea of Saint Augustine and the State of God gave an intellectual background to the Crusades and made it very easy for the Crusaders to capture Jerusalem.

Augustine wrote The State of God after the Goths sacked Rome. The writing logic of the work is a response to those who attribute the collapse of Rome to those who left the pagan

gods and converted to Christianity. In this context, according to the author, Rome was destroyed not because of Christianity but because of the incompetence of the pagan gods. Here, in addition to the incompetence of the gods, the author's main argument is that corruption and social collapse were the main factors in the destruction of Rome. At this point, Augustine points out the establishment of the State of God and how it will happen. According to the author, the State of God will be established in Jerusalem when the earth is in turmoil. As the state is established, Jerusalem will be seized from non-Christian pagans in the name of God's justice. This way, heaven on earth will be selected, and Jesus will be saved. The main emphasis of Augustine in this conception of history is the Christian defense. The idea of this defense to free the European continent from the current authority vacuum and to nationalize it under the Christian roof showed itself in the Crusades.

This article discusses the issues in which Augustine's idea of the state of God is mainly similar to the arguments used in the Crusades. In particular, non-Christians, who were positioned as others, converted to Muslims in the Crusades, and this transformation was used very vividly. While the Muslim imagination, which the Crusader chronicles portray as inspired by the other description in Augustine's definitions, motivated the Crusaders against Muslims, this also designed the prototype of the Muslim that would initiate Islamophobia. Because the Crusader identity includes a defense just like Augustine's defense of Christianity, in this way, the Crusaders took action to get the Muslims, whom they regarded as other and regarded as enemies, out of Jerusalem and establish the State of God. The capture of Jerusalem in the First Crusade led to a belief that the State of God was established and God's power on earth. The arguments that Pope Urban II, who called for a campaign, used to mobilize the Crusaders owe much to Augustine. In this context, the Crusades manifested as a Crusader defense inspired by Augustine's defense of Christianity.

Pope Urban, while calling for a campaign, emphasized that the Crusaders should take action for Jesus's salvation and his religious brothers' salvation in the East. This call integrated the Roman tradition with the Christian defense and allowed the Western Christians to be gathered under one roof during the Crusades. The idea that the end of history in Augustine's vision of God's State would take place in Jerusalem evolved into the idea that God's power would emerge in Jerusalem during the Crusades. In this way, the Crusaders will establish the state of God in Jerusalem, and God will grant victory to the Christians. The Crusaders also gave the Muslims the punishment they thought they deserved through these expeditions that they carried out at the hand of God. In line with this thought, the massacre in Jerusalem will also have an understandable justification for the Crusaders. Because God wants it so, the responsibility of the action also belongs to God in a way. From this point of view, the Crusaders are only the hand of God, and what they do is for God. In this way, the Crusader chronicles did not refrain from writing the massacres in the campaign, especially the Jerusalem massacre.

On the contrary, they wrote it down to please God. We can easily say that the groups that Augustine portrayed as the other while the state of God was being established evolved into Muslims in the Crusader Chronicles. While this evolution methodically alienates Muslims, This also gave the Crusaders a pronounced identity in the face of the others.

Establishing the state of God was not a one-off situation during the Crusades. Based on the reasons put forward for the formation of the new Crusade after the conquest of Jerusalem by Saladin Ayyubid, the seizure of Jerusalem in the name of God was mentioned.

In addition, the liberation and purification of Jesus from his sufferings was also used as a reasonable justification for the capture of Jerusalem by the Crusaders.

Based on the expeditions that started with the Crusade sermon of Pope Urban, there is the idea that the power of God will be grounded in Jerusalem and that the earth will be saved from corruption. This idea is the evolution of the Christian defense of Augustine's State of God into the Crusader defense. In this way, Christianity, positioned on the Roman remnant, developed an imperialist fiction by the Crusaders. The struggle of the Crusaders to build the State of God with this fiction, besides motivating them, also served to make a permanent identity. As a result, the idea of the Crusades owes much to the concept of the state of God, filtered from the Roman tradition and blended with Christian defense.

Giriş

Avrupa tarihini incelerken bazı kırılma noktaları ve değişim dönüşümlerin iyi irdelenmesi gerekmektedir. Roma imparatorluğunun bakiyesi üzerine şekillenen kıta Avrupası (Wicham, 2019, 49-57), Roma geleneğinin bir ürünü olduğu kadar Hristiyanlığın, Romalılık içerisinde özümsemesinin de sonuçlarını bünyesinde taşımaktadır (Dawson, İstanbul, 46-51; Diehl, 2018, 24-25). İnsanlık serüveni içerisinde tarih tasavvuru çoğunlukla benmerkezci bir temayülle şekillenmiştir (Locke, 1999, 31-33; Watson, 2020, 37; Bourdie, 2016, 29-31; Spengler, 1997, 72-73; Saramago, 2015, 9-23). Roma'yı anlamlandırırken de bu temayülün yansımaları görmek mümkündür. Roma tarihi genel hatlarıyla Romalıların ve ötekilerin tarihi şeklinde tezahür etmiş (Eutropius, 2016, 29-31; Anonim, 2022, I/17) ve bu fikriyat Hristiyanlığın uzun uğraşlar ve sancılı süreçler neticesinde devlet dini olarak benimsenmesinin sonrasında da-bu her ne kadar ironik bir mahiyet arz etse de-devam ettirilmiştir. İmparatorluğun, Doğu ve Batı olarak ayrılması sonrasında önce Doğu kanadının (Bizans) akabinde Roma merkezli Batı kanadının farklı mezhep fraksiyonları üzerinden de olsa Hristiyanlığı benimseyerek içselleştirmesi siyasal zeminde Romalılaşan bir Hristiyanlığı ortaya çıkarmıştır (Ponting, 2022, 254-256; Cheynet, 2016, 20-32). Kavimler göçü sonrasında Roma'nın yıkılışı, Avrupalıların zihninde Roma'nın siyasî gücünü yitirdiğini gözler önüne sermiştir (Gibbon, 2019, IV/321-323; Ostrogorsky, 2011, 47-51). Sonrasında ise mevcut otorite boşluğunda, Hristiyanlığın ve kilise kurumunun erki ele geçirmeleri kaçınılmaz olmuştur. Şarlman'ın 800'de Papa tarafından taçlandırılarak takdis edilmesi, şahsının takdisinden ziyade kilisenin siyasal bir otoriteyi kendisi üzerinden anlamlandırmasını olanaklı kılmıştır (Bloch, 2022, 68; Kerr, 2011, 13-14; Tural, 2020, 85-86). Bu durum dönem itibarıyla hem kilisenin hem de Frank krallığının o gün işine yarayan olmanın yanında, uzun vadede düşünüldüğünde Avrupa'nın sonraki süreçlerinde din otoritesinin siyaset üzerindeki etkin rolüne esaslı bir kimlik biçmiştir.

Roma geleneğinin sütunları üzerine berkitilen Hristiyanlığın, kıta Avrupa'sını siyasal düşün bazında şekillendirmesinde kilise babalarının (Patoloji) büyük etkisi olmuştur. Kilise babaları Hristiyanlığın yaklaşık olarak ilk sekiz asrı boyunca etkin olmuş ve dinin kutsal ve kutsala ilişik olan kısmını incelemiş kişiler olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Kilise babası unvanı erken devirlerden itibaren kilisede otorite ve ilim sahibi kimselere verilen bir unvan iken, Roma'nın tahribatıyla birlikte anlam genişlemesine uğrayarak Hristiyanlığı, heretiklere (sapkın) karşı savunan kişiler için de kullanılmıştır (Cayrê, 2021, 19-20; Ağaoğulları-Köker, 2017, 131-138). Augustinus'un kilise babalığı mevzuu makale çerçevesince Hristiyanlığın savunusu üzerinden-heretiklere ve ötekilere karşı-anlamlandırılmaya gayret edilecektir. Bu gayret çalışmanın sınırları için oldukça önemlidir ki, esas gaye Augustinus'un hayatı, eserleri ve felsefesini serdetmek olmayıp, onun Haçlı fikriyatına temel teşkil etmiş bir damar olduğunu düşündüğümüz Tanrı

Devleti, Kudüs algısı, yeryüzünün kurtuluşu noktasında Hz. İsa ve Hristiyanlık savunusunu incelemek olacaktır. Savununun, Hristiyanların (doğru yoldakiler) heretikler karşısındaki tutumunun siyasal anlamda kendini inşa süreci üzerinden ötekini irtica etme temayülü, Haçlı seferlerinde aynı temel saiklerle nasıl temellendirilmiş, onun tespitine çalışılacaktır. Bu tespitin Haçlılara verdiği fikir bağlamından hareketle apolojetik (savunmacı) bir tasavvurun, Haçlı seferleriyle siyasal bir vücuda kavuşup Tanrı Devleti'ni (Kudüs Haçlı Krallığı/Cennetin Krallığı) müşahhaslaştırması, teoriden pratiğe Kilise tarihi serüveninin anlaşılmasına da bir yönüyle hizmet edici olacaktır.

Kilise ve siyaset ilişkisi bağlamında Avrupa tarihinde dikkate şayan isimlerin başında gelen Aziz Augustinus (354-430) Tanrı odaklı bir perspektifle geliştirdiği tarih felsefesini anlamlandırırken bunu siyasal erk üzerinden işlemiştir. Onun bu yaklaşımı görünürde diyalektik bir anlam izhar ederken, mahiyet itibarıyla Tanrı'nın gücünün aşikâr kılınacağı bir tasavvuru imlemektedir. Yani yeryüzü devleti, Tanrı devletinin-ki bu ulaşılabilecek yegâne ideal devlettir-oluşum serüvenine hizmet etmektedir/etmelidir. Yeryüzü devletinde icra edilen her kötülük Tanrı devletinin gelişini, bir başka deyişle ilahi inayetin tecelli bularak insanlığa bahşedilişini ihtiva etmektedir. Onun bu yaklaşımı serdetmesinin sosyolojik zemininde, Batı Roma kanadının içinde bulunduğu sıkıntılı sürecin doğrudan etkisi vardır. Batı Roma'nın kavimler göçüyle birlikte uğradığı tahribat ve yıkım, Augustinus'un ideal devlet tipolojisinde Hristiyan inancının kurtarıcılığına dayanak teşkil etmiş olmalıdır. Bu anlayışın gelişiminde Augustinus'un Tanrı, insan ve siyasî erki nasıl anlamlandırdığının etkisi mevcuttur ki, bu nokta-i nazar onda iyiliğin yüceliğinin, doğruluğun ve adalet mefhumunun aşikâr olmasına da vesile olmuştur: "Tanrı Devleti ebedi bir devlettir, orada ne bir kimse doğar ne de ölür. Orada doğruluk Güneşi sadece iyileri korur. Orada evde yoksulluk çekip, kamu hazinesini zenginleştirmek için genişletilip büyütülecek hiçbir büyük işletme yoktur, çünkü orada ortak bir hakikat hazinesi vardır" (Augustinus, 2021, 48). Ebedî olan ve doğruluk güneşi metaforunun sadece iyilerin üzerine doğduğu bir dünya resmeden Augustinus, orada doğumun ve ölümün olmayacağını söylerken yaşamsal döngü içerisinde doğum ve ölüm üzerinden bir gel-git olan iyiliğin ve kötülüğün mücadelesinin de artık iyiler lehine neticeleneceğine işaret etmiş gözükmektedir. Yoksulluk ve yoksunluktan azade olunacağını da ifade eden müellif, artık yegâne erkin kamu hazinesini zenginleştireceklerin elinde olmayıp, Tanrı'nın elinde olacağını açıklamaya gayret sarf etmiştir.

Hristiyan teolojisini siyaset felsefesiyle harmanlayarak Hristiyanların ulaşacağı ideal devleti resmetmeye çalışan Augustinus'un, bunu sadece bir ütopya mı? Ya da gerçekleştiriliriği muhal bir varsayım mı? Şeklinde düşündüğünü bugün tam olarak bilemesek de, onun Hristiyanlık savunusunun, Haçlı savunusuna evrimine fikri zemin bağlamında kaynaklık ettiğini söyleyebiliriz. Çalışmada, Augustinus'un Tanrı Devleti/Şehri'ni anlamlı kıldığı siyaset felsefesinin Haçlı seferlerine etkisi ve bu etkinin Haçlı siyasasıyla birlikte Haçlı tarih tasavvurunu nasıl şekillendirdiği incelenecektir. Bu minvalde Augustinus'un ideal devletinin Haçlı seferlerinde Kudüs merkezli olarak nasıl ve hangi saiklerle kurulmaya çalışıldığı ele alınacaktır. Nihai olarak Augustinus'un Tanrı Devleti'nin mümkünlüğü teoriden pratiğe geçiş noktalarınınca Haçlı seferleri üzerinden anlaşılır kılınmaya çalışılacaktır. Haçlı muhayyilesinde Tanrı'nın inayetine ona münhasır bir devlet üzerinden gerçekleştirilecek olma durumu (Runciman, 2008, I/73-82) Haçlı aklının zihinsel dayanak noktalarını tespitte imkân tanıyıcı bir nüve taşımaktadır ki, Papa II. Urbanus'la (1088-1099) başlatılan Haçlı seferleri ve Hristiyanlığın Haçlılık üzerinden yapılan savunusu Tanrı Devleti'ni kurmaya yaramıştır.

Augustinus'un Tanrı Devleti'ni tahayyül ederken ilk defa ciddi manada sistemli bir Hristiyanlık savunusu geliştirdiğini düşündüğümüzde, Roma'nın yıkımı akabinde böyle bir savunuyu geliştirmesi kriz anlarında kıta Avrupa'sının çıkış yolu bulmasını kolaylaştırıcı bir dalga-kesif ve etki gücü yüksek-etkisi yaratmıştır. Haçlı seferlerini, Hristiyanlık savunusu ve bu savunuyu Hristiyanlığın dışında kalanlara karşı geliştirilen sistemli bir seferler silsilesi üzerinden anlamlandırmaya çalıştığımızda Augustinus'un savunusunun ihtiyaca binaen olan yüzünü Haçlıların da kendi çağlarında kullandığı görülmektedir.

Çalışmada Tanrı Devleti'nin kurulması noktasında Augustinus'un yaklaşımıyla Haçlı Kroniklerinin yaklaşımları karşılaştırma yöntemiyle kıyaslanmış ve benzerlikler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Makalede serdedilen, Tanrı Şehri, Tanrı Krallığı, Cennetin Krallığı gibi tabirlerin hepsi Tanrı Devleti'yle aynı anlama matuf kullanılmıştır.

1. Augustinus'un "Öteki"ler Bağlamında Hristiyanlık Savunusu ve Tanrı Devleti İdealinin Haçlılar Üzerindeki Etkisi

Medeniyetler tarih tasavvurlarını ve iktidar odaklarını yaşadıkları olayların tesiriyle eşgüdümlü olarak şekillendirir ve buna mukabil derinleştirir. Hristiyanlık, Roma gelenek ve teşkilatına çok şey borçludur. Roma'nın imperial içgüdü, Hristiyanlığın kilise ve devlet denklemi üzerinden Tanrı'ya adanmış evrensel bir güç olma temayülüne evrildiğinde (Dawson, İstanbul, 50-51), bu durum Haçlı aklını anlamlandırma konusunda fikir verici bir mahiyete bürünmektedir. Bu başlıkta genelden özele Hristiyanlığın Avrupa tarih tasavvuruna tesiri ve bunun Tanrı Devleti ideası üzerinden ötekini icat etmeye nasıl dayanak teşkil ettiği üzerinde durulmuştur. Ötekinin icadının Tanrı Devleti fikri üzerinden düşünüldüğünde, Avrupa siyasasına kimlik inşası bağlamında da kendinden mülhem meşrulaştırıcı bir veçhesinin olduğu gözlemlenmiştir. Bu meşru veçhenin Haçlılar tarafından kimlik inşası-Haçlılık-ve öteki olanı icat etmeye yaradığı örnekler üzerinden anlaşılır kılınmaya çalışılarak, "öteki"ler üzerinden Hristiyan "ben"inin, Augustinus'tan Haçlılara değin inşa süreci ele alınmıştır.

Augustinus'u ve ideal devletini ele alırken bunu, Hristiyanlığın Avrupa'da temellenişinin kısa vadeli bir sonucu ve aynı zamanda uzun vadede bir çıktısı olarak değerlendirmek zaruridir. Zira Augustinus barbarlara karşı otoriteyi savunurken, bunu Hristiyanlık üzerinden yapmıştır. Bu sayede savunusu/tarihyazını ötekiler bağlamında kurgulanan bir Tanrı Devleti'nin teşekkülüne hizmet ederken, siyasal odaklı tarihin nasıl son bulacağına da işaret etmiştir. Bir yönüyle bu fikir Ortaçağ Avrupa'sının zaman aşımında teleolojiyi son varış noktası kabul eden bir tarihsel zemin inşa etmiştir: Pagan tarihçiler dünya tarihini döngüsel bir biçimde görmekteydiler: *"Medeniyetler filizleniyor, doğuyor ve ardı ardına ölüyorlardı. Tarih, hep tekrar başlayan zamanları ele alıyordu. Ama Hristiyanlık doğrusal bir zaman algısını dayattı. Ona göre dünya tarihi doğumundan son bulmasına dek, sadece tek bir zamanda cereyan ediyordu. Tutarlı bir Hristiyan tarihçi, yaradılışından son buluşuna kadar, tek bir hareketle tüm dünyanın tarihini takip etmek durumundaydı... Hristiyan bir tarihçi için sadece tek bir zaman vardı"* (Rousso, 2021, 44-45). Bu bakış açısında tarihin eylemliliği geçmiş, şimdi ve gelecek arasında sadece kurtuluş ahdiyle eskatolojik bir mahiyet taşımaktadır. Augustinus da esasında bu anlayışın bir çıktısı ve ileri düzey teorisyeni konumundadır.

Augustinus'un bugün Cezayir sınırları içerisinde kalan Thagaste'da (Sukûl-Ahras) doğduğu bilinmektedir. Paganist bir baba ve mütedeyyin Katolik bir annenin çocuğu olarak dünyaya gelen Augustinus, gençlik yıllarını kendisinin sonraki değerlendirmesi ölçeğinde olabildiğince süfli bir şekilde geçirmiştir (Cayrê, 2021, 637; Augustinus, 2021, 12; Ağaoğulları, 2016, 218; Ağaoğulları-Köker, 2017, 140-141). Bu yılları Augustinus: *"Ey*

Tanrım senin aşkına duyduğum aşkla hafızamı yokluyorum. Geçtiğim o ahlaksız yolları aklıma getirmem canımı yaksa da, senin tatlılığını tatmak için hatırlamak istiyorum... Çünkü ergenliğe geçtiğim sıralarda cehennemlik tutkularımı doyumak için yanıp tutuşuyordum, türlü türlü gölgeler yansıtan aşk ormanına kudurmuş gibi koşuyordum. Kendime güzel görünüyüm başka insanların gözüne hoş geleyim derken, güzelliğim silinmiş, bir leşe dönmüştüm senin gözünde” (Augustinus, 2022, 71; Augustinus, ty., 23) sözleriyle hatırladığında esasında yapmaya çalıştığı şey, kötü ve yaradılışına aykırı olduğu-bu geçici ve mutlak olamayacak olan şekilde de düşünülebilir-geçmişini, tebdil edeceği bir geleceğe tüm sarıhlığıyla açıklamaktır. Bu Augustinus'un Tanrı Devleti'ni tasavvur ederken de başvurduğu bir yöntem diyalektikidir. Augustinus kendi geçmişinden yine kendi geleceğine geçişi bir süreç olarak görmüş ve bu süreçte temel nitelemesini Hristiyanlığın haklılığı üzerine temellendirmiştir. Yöntemsel olarak böylesi bir diyalektik seçmiş olmasında dilbilimci ve Latin retorüğinde yetkin bir usta olmasının tesiri büyüktür (Cayrê, 2021, 638; Çelik, 2022, 312). Augustinus'a göre insan yeryüzünde günahkâr ve eksiktir. Bu yoksunluk içerisinde bilgiye ancak iman ve Tanrı korkusuyla ulaşılabilir (Ağaoğulları, 2016, 218). Onu, antik Yunan düşünürlerinden ayıran bu nokta bir bakıma içinde yaşadığı çağın neticesidir. Tanrı Devleti'ni yazarken de dile getirdiği üzere düşünceleri, çoksesli karmaşık bir dünyada otoriter bir mevcudiyet arama girişimidir. Kendi ifadesiyle: “Bu arada Roma çok ciddi bir felaket yaşadı: kralları Alaric önderliğinde Gotların istilasıyla yıkıldı. Yaygın olarak paganî olarak adlandırdığımız sahte tanrıya tapanlar, bu yıkımdan Hristiyan dinini sorumlu tutmaya ve gerçek tanrıya her zamankinden daha şiddetli ve acı bir şekilde küfretmeye başladılar. Sonuç olarak, Tanrı'nın evi için içimde bir heves uyandı ve onların küfürlerine veya hatalarına karşı Tanrı'nın şehri hakkında” (Augustinus, 2021, 24-25) bir şeyler yazmaya karar verdim demesinden iki sonuç çıkarılabilir:

1. Pagan Tanrılara karşı-Pagan Tanrılar ve müntesipleri ötekileri temsil eder-Hristiyanlığın savunusunu yapmak.
2. Roma'nın yıkılışı akabinde otorite boşluğunu Hristiyanlık düzleminde Tanrı otoritesiyle doldurmak ve bunun idealite olduğunu ispata çalışmak.

Bu durum Roma'nın yıkılışından sonra Avrupa tarihine Hristiyanlık üzerinden bir çıkış noktası ve Hristiyanların dışındaki ötekileri tanımlamak bakımından bir dinamizm sağlamıştır. Roma'nın kalıntılarını Tanrı Devleti üzerinden ve Hristiyanları kuşatıcı tarzda yeniden biçimlendirmek ve ideal devlet teorisini buraya konumlandırmak Augustinus'un oldukça orijinal ve bir o kadar da pragmatist teorisiidir. Bu teori din ve dünyanın kilise ve devlet ilişkisi içerisinde dest-i izdivaçlarına hizmet etmiş; deyim yerindeyse kilise kanonik bir koca-bu patristik bir baba şeklinde de düşünülebilir-devlet ise yer yer dişlerini de gösterse üretken bir kadın konumunda rol üstlenmiştir. Bu evliliğin en velûd doğumu ise-yeterince de sancılıdır-Haçlı seferleri ve Haçlı seferleri düşüncesinin sürdürülürlüğü üzerinden sunduğu katkı olmuştur. Bir bakıma Augustinus'un Tanrı Devleti ideası Haçlı seferlerinde mümkün kılınmaya çalışılmış ve mümkünlüğünün argümanitesi pratikte de tıpkı teoride olduğu şekilde işlenmiştir. Augustinus'un Haçlı seferlerine mülhem olan fikirlerini ötekiler düşüncesi bağlamında devlet ve Tanrı sevgisi, İsa'ya duyulan iştihak ve Kudüs'te tarihin sonlanarak Tanrı Devleti'nin kurulması üzerinden ele aldığımızda mevcut benzerliklerin tesadüfi olmadığı görülebilmektedir. Augustinus, ötekiler yani paganlara karşı Hristiyanlığı ve Tanrı Devleti'ni öncelikle şu saikle savunmuştur: “Yeryüzünün krallıklarına hükmeden hakiki Tanrı'nın, imparatorluklarını yüceltmeye tenezzül ettiği Romalıların, hangi erdeme sahip olduğu ve Tanrı'nın neden buna tenezzül ettiği hakkında gelin bir düşünelim... Roma

İmparatorluğunun büyüklüğünün sebebi ne kader ne de kısmet ile açıklanabilir. Açıkçası insanoğlunun krallıkları kutsal bir Tanrı tarafından kurulur. Gelgelelim Tanrı'nın gelecekteki şeyler hakkında bir ön bilgiye sahip olduğunu inkâr etmek apaçık bir ahmaklıktır" (Augustinus, 2021, 43-46). Burada Tanrı, devletin yegâne müsebbibi ve banisidir. Roma da dâhil bütün otoriteler Tanrı'nın inayetiyle kurulmuştur ve Tanrı gelecekte ne olacağını pekâlâ bilmektedir. Tanrı'nın bilirliliğini Augustinus, tarih tasavvurunda onun yaşadığı dönem itibariyle en ihtiyaç duyulan şey olan otorite (devlet) üzerinden işlemiş ve tarihin sonu Tanrı'nın otoritesinin mutlak bir şekilde temayüz etmesiyle içselleştirilmiştir. Bu sayede onda, tarihin sonu Tanrı safında olanlarla Tanrı'ya karşı olanların kesin bir ayrılığına tekabül etmektedir. Bu tekabüliyet Tanrı Devleti'nin düşmanlarını yani ötekileri/heretikleri yeterince iyi tasvir eder: *"İki devlet de iki sevgi üzerine kurulmuştur: Yeryüzü devleti, neredeyse Tanrı'yı küçümseyerek benliğe karşı duyulan bir sevgi üzerine; Tanrı Devleti de neredeyse benliği küçümseyerek Tanrı'ya karşı duyulan bir sevgi üzerine kuruludur. Kısacası yeryüzü devleti kendisiyle övünürken ötekisi Tanrı ile övünür. Biri ihtişamı insan da ararken ötekisinde en büyük ihtişam Tanrı'ya mahsustur"* (Augustinus, 1909, II/53; Augustinus, 2021, 117).

Augustinus'un iki devlet tasavvuru bir bakıma iyinin ve kötünün ayırımına işaret eder. Tanrı Devleti iyiliğin ve adaletin simgesi iken; yeryüzü devleti düşkünlüğün ve insan acizyetinin tezahürüdür. Yeryüzü devletinin yurttaşlarının kaderi şeytan ile birlikte ebedi cezaya mahkûmiyet iken; Tanrı Devleti'nin yurttaşları sonsuza kadar Tanrı ile birlikte saltanata muvaffak olur (Augustinus, 2021, 119). Haçlı seferlerini dinamize eden fikriyatın temelinde de bu iki devlet düşüncesi yatmaktadır. Tanrı, kendi devletinin kurulması için Haçlılara "Tanrı böyle istiyor/Deus le volt" demiştir (Peter Tudebodus, 2019, 117; Runciman, 2008, I/84-85; Michaud, 1860, 64). Bunun ise Haçlılar eliyle gerçekleşmesini arzulamıştır. Bu bir bakıma Tanrı'nın yoludur ve Haçlılara bu yolda yürümeleri tembihlenmektedir (Brentano, 1934, 27-29). Augustinus'un Tanrı'ya ve yeryüzüne ait iktidar tanımlaması, Haçlı tarih yazımında da benzer şekilde ifade edilmiş ve bu durum Haçlıların aynı bakış açısıyla harekete geçmelerine yol açmıştır. Haçlı kronik yazarlarına göre durumun izahı farklı müstearlarla yapılmıştır: "Rabbin elinde güzellik tacı, Tanrı'nın elinde Krallık sarığı olacaksın" (Willermus Tyrensis, 2016, 50-51) diyen Willermus'a göre İşaya'dan alıntılandığı bu nokta Haçlılara iktidar bahşedileceğine delil getirmekten başka bir şey değildir. Bir başka Haçlı kronikçisi Peter Tudebodus'un "Rabbin Müminlere her gün işaret ettiği ve İncil'deki, ardımdan gelmek isteyen kendini inkâr etsin, çarmıhını yüklenip beni izlesin sözüyle bilhassa vurguladığı belirlenen vakit" yaklaşımı (Peter Tudebodus, 2019, 57) derken, Tanrı iktidarının yeryüzünde kurulma vaktine işaret etmektedir. Bu durum Augustinus'un Tanrı Devleti'nin, Deccal'den çektiği sıkıntılar kapsamında dile getirdiği üzere "direnişin görkemi ile şehadet tacı savaşın ateşinden daha fazla dikkat çektiğinde ve onların hepsi birden büyük bir cesaretle Tanrı'ya bağlı kaldığında O'nun peşinden gidenlerin O'nunla birlikte hüküm sürmeyeceğini söylemeye kim cesaret edebilir" (Augustinus, 2021, 174-175) tarzındaki yaklaşımı I. Haçlı seferinin meşhur kronikçisi Fulcherius'un "Tanrı'nın onurunu korumak için savaşmaya hazırlanan bu askerler kendilerine yakışır şekilde zafer armasıyla desteklenip korundular" (Fulcherius Carnotensis, 2009, 53) sözleriyle bütünlendiğinde Augustinus'un teorik yaklaşımının Haçlılar eliyle pratikte karşılık bulmaya hazırlandığını görmekteyiz. Ancak belirlenen vaktin tayin edilmesi için Augustinus'un işareti oldukça büyük önem arz etmektedir. Ona göre dünyanın sonu İsa'nın gelişinden sonraki süreçte yeryüzünün Tanrı Devleti'ne yani adalete en çok ihtiyaç duyduğu bir anda gerçekleşecektir. Augustinus için İsa, geliş ve yeniden diriliş itibariyle tarihsel bir ereklilik arz etmektedir. İsa insanlık için kurtuluştur bir yönüyle, Canatan'ın ifadesiyle "ikinci adem"dir (Augustinus, 2021, 28-29).

Augustinus bu sebepten ötürü İsa'nın kurtarıcı vasfını paganlara karşı savunmuştur. Bunu yaparken ileride Haçlı vaazcısı ve kronikçisi Fulcherius'a yapacağı etkiyi düşünmüş olması imkân dâhilinde olmasa da buna mukabil Fulcherius'un İsa ve Hristiyan tasavvuru Augustinus'tan farklı değildir: "Tanrı'nın dininin bahşedildiği insanlar yenilirse bu gerçekten büyük bir rezalet olur! Kendini Hristiyan sayanlar eğer onlara yardım etmezseniz İsa'nın bizzat kendisini karşınızda bulursunuz ve şiddetli tepkisiyle karşılaşacaksınız!" (Fulcherius Carnotensis, 2009, 51). Augustinus, İsa'nın ikinci gelişini ve dünyanın sonunu resmederken yeryüzündeki bozgunculuğa dikkat çekerek: Yeryüzü "Tanrı'dan uzaklaştırılmış olmakla kalmamış, aynı zamanda Tanrı'ya hizmet edenlerden de haksız bir şekilde nefret eden şeytan insana fazlasıyla hâkim" olmuştur demektedir. (Augustinus, 2021, 171). Burada İsa'nın, Tanrı Devleti'nin kurulması için gelişini yeryüzündeki bozgunculuk ve şeytanın iktidarıyla ilişkilendiren Augustinus'un yaklaşımı, Willermus'un Haçlı seferlerinin nedenselliğini? serdederken ki fikirleriyle karşılaştırıldığında mevcut benzerlik çarpıcı bir mahiyet arz etmektedir.

Willermus eserinin ilk faslını "Roma imparatoru Heraclius zamanında, şeytandan ilk doğan Muhammed, zararlı bir doktrin ortaya atarak Tanrı tarafından gönderilen bir peygamber olduğu yalanını Doğu ülkelerinde ve bilhassa Arabistan'da yaydı ve her tarafta öyle bir güç kazandı ki sahte peygamberin takipçileri insanları vaazlar yoluyla ikna etmek yerine, milletleri kılıç zoruyla şiddete maruz bıraktılar..." (Willermus Tyrensis, 2016, 27; William Archbishop of Tyre, 1943, I/60) şeklinde bir dibaceyle başlattığında yapmak istediği şey, Augustinus'un şeytanın insana hâkim olması tasavvuruyla aynılık taşımaktadır. Bunu şöyle bir tabloyla ifade edecek olur isek Hristiyanlık savunusunun Augustinus'tan Haçlılara değin öteki odaklı değişim seyrini gözlemleyebiliriz.

Savunan: Augustinus	Kime karşı: Paganlara	Kim İçin: Tanrı için
Savunan: Haçlılar	Kime Karşı: Müslümanlara	Kim İçin: Tanrı için

Bu bağlamda Hristiyan savunu geleneğinin Tanrı için ve Tanrı'nın düşmanlarına karşı olduğu geçen zaman içerisinde bir değişim arz etmemiştir. Sadece savunulan grup bir değişime tabi tutulmuştur. Her halükarda öteki olarak tasvir edilen Paganlar ya da Müslümanlar-ki Haçlı seferlerinde Müslümanların dışında Yahudiler ve Ortodoks Hristiyanlar da yer yer saldırıya maruz kalmışlardır, fakat bu durum Müslümanlarda olduğu üzere bir öteki ve buna mukabil ben tasavvuruna evrilmemiştir-Tanrı'nın düşmanı veya şeytan nitelemesiyle karşı karşıya kalmışlardır (Çekiç, 2022, 1508-1511). Haçlı seferlerinde Augustinus geleneğinden mülhem olarak kullanılan Tanrı Devleti ve insanlığın kurtuluşu metaforu yine aynı gelenekten beslenen tarihin sonunun nerede ve hangi sevgi üzerine vuku bulacağı sorusuna da açıklık getirmiştir. Augustinus'un İsa sevgisi üzerine içselleştirdiği ve mekân olarak Kudüs'ü-Hz. İsa'nın doğup, büyüdüğü ve çarmıha gerildiği şehir olmasından kaynaklı-tayin ettiği kıyamet/son senaryosu (Augustinus, 2021, 175-176; Küçükalp-Cevizci, 2018, 99-101) Haçlılar tarafından pratize edilmeye çalışıldığında mukaddes Kudüs'ün Hristiyanlar için oldukça acı verici bir görüntüsü servis edilmiştir: "Tanrı'nın ümmeti 490 yıl böyle bir esarete sabırla katlandıktan sonra, ağlama, sızlama ve dualarla Mesih'e yöneldi ve belalardan koruması için ona yalvardı. Çünkü onlar derin sefalet uçurumuna düşmüş olduklarından, rahmet ve rahman sahibi Tanrı'dan bu uçurumdan çekip çıkarılmalarını istiyorlardı. Tanrı onları kendi katından makul gördü ve onları teselli etmeye, sıkıntılarını sonlandırmaya karar verdi. Tanrı'nın müminlerine bunu ne şekilde sağladığını, bu çalışmada Mesih'e iman

edenlerin belleğine tasvir etmek istiyoruz” (Willermus Tyrensis, 2016, 43; William Archbishop of Tyre, 1943, I/81).

Willermus, Kudüs’ün Müslüman hâkimiyetinde çektiği sıkıntıları dile getirirken Tanrı’nın Hristiyan yakarışına kulak verdiğini de ifade etmekten çekinmemiştir. Bu cüretkâr ifade bir bakıma Haçlı seferlerinin Kudüs’ü Müslümanlardan-şeytan veya pagan-kurtarmaya yaraması üzerine yazıldığından kaynaklı, tarihin onlara sunduğu bir zafer olarak İsa’nın yeniden geldiğini ve Tanrı Devleti’nin kurulacağını imlemektedir. Augustinus vaktiyle bu noktayı ilk ciddi Hristiyan savunucusu olan Aziz Yuhanna’dan-Yuhanna ed-Dımeşkî-(ö. 750) iktibasla şöyle dillendirmiştir: *“Kocası için süslenmiş bir gelin gibi hazırlanarak Tanrı’nın cennetinden gönderilen büyük bir şehir, yeni bir Kudüs gördüm. Ve tahttan gelen bir ses işittim. O ses şöyle dedi: Bak, Tanrı’nın mabedi insanlarla birlikte. Ve Tanrı onlarla birlikte ikamet edecek, onlar da O’nun halkı olacak, Tanrı da onlarla birlikte olacaktır. Tanrı onların gözündeki yaşı silecek ve artık ne ölüm ne acı ne ağlamak ne de daha fazla acı olacaktır”* (Augustinus, 1909, II/267-268; Augustinus, 2021, 176). Burada Yuhanna ed Dımeşkî’nin, Kudüs’ün Hz. Ömer tarafından fethini (638) (el-Belâzurî, 2013, 162-163; Armstrong, 2021, 303-304) toplum muhayyilesinden rahatça hatırlayacağı bir zamanda, Kudüs’ün yeniden Hristiyanlarca alınmasının Tanrı’nın eliyle olacağı yönündeki görüşü Augustinus’a fikir vermiş olabilir. Augustinus’un bunu ideal Tanrı iktidarında bir argüman olarak kullanması Hristiyanların düşmanı “ötekiler” düzleminde Haçlılara önemli bir vizyon aşlamıştır. Bu vizyonu meşhur Haçlı vaazcısı Peter Eremit’in üzerinden kurgulayan Willermus’un sözleri şu meyandadır: *“Bir gün Allah’ın kulu (Peter Eremit) Kutsal Diriliş Kilisesi’ne girdi. Orada bütün gece uyumadan vaktini dua ile geçirip, yorgun ve bitkin bir şekilde yere uzanınca ve nihayet bu gibi durumlarda hep olduğu gibi derin bir uykuya dalınca efendimiz Mesih’in önünde durmakta olduğunu ve şu sözlerle ona şu vazifeyi verdiğini gördü: “Peter, acele et ve sana verilen görevi yılmadan yerine getir çünkü ben seninle olacağım, zira kutsal mekânın temizlenmesi ve bizimkilere yardım edilmesi zamanı gelmiştir”* (Willermus Tyrensis, 2016, 46). Peter rüyadan irkilerek uyanır ve Roma’nın yolunu tutarak İsa’nın, vaktin geldiğini işaret ettiğini Papalığa bildirir. Bu rivayetin mahiyet olarak biraz bozulmuş halini Bizans kronikçisi Anna Komnena’da da görmekteyiz (Komnena, 1996, 303). Bu rüyanın gerçekliği tespit edilemese de buradaki algının gerçekliği oldukça açıktır. Peter, Kudüs’te Diriliş Kilisesi’nde İsa’yı görerek İsa’nın “bizimkiler”e yardım zamanı geldi dediği fikriyatın altında Haçlı seferlerindeki “ötekiler”e işaret yatmaktadır. Bunun Tanrı iktidarıyla ilişkisi ise Tanrı Devleti’nin kurulma vaktinin tayini şeklinde değerlendirilebilir.

Sonuç itibarıyla Augustinus’un Hristiyanlık savunusu Hz. İsa’nın yeniden gelişi, Kudüs’ün yer olarak tayini ve Tanrı Devleti’nin kuruluş süreci ekseninde bilhassa ötekilerin tasviriyle teori edilmiştir. Haçlıların bu teoriyi Tanrı iktidarını kendi meşru zeminlerine temel yapmak adına kullanmaları öteki olarak Müslümanların icadına yol açmıştır. Bu sayede ötekiler, edilgen kimlikleriyle-ki bu etken kadar tetikleyici-hem Hristiyan savunusunu formatlayarak parlatmış hem de Tanrı Devleti’nin kurulmasına düşmanlık mevcudiyetleri üzerinden hizmet etmişlerdir. Böylece Tanrı Devleti’nin mümkünlüğü, nedensellik gerekçeleriyle açıklanmaya çalışılarak Haçlı seferlerinin yapılmasını tetiklemiştir. François Hartog’un Yunan olmayanları Herodot’un tarihe bakışı üzerinden kimlikleştirdiği “Ötekinin Aynası” kavramsallaştırmasından (Hartog, 2014, 32-33) mülhem olarak Augustinus’un tarihe bakışını ele aldığımızda “Tanrı’nın Aynası”na evirebileceğimiz bir mantık yakalayabiliriz. Tanrı’nın, aynasını tuttuğu noktada görülen iki şey vardır ki bunlar, Tanrı’nın destekledikleri: muzafferler ve desteklemedikleri: yani ötekiler. Augustinus’un Hristiyanlık savunusu üzerinde kurguladığı bu tasavvur Haçlı

seferlerinde oldukça işlevsel bir tasarrufa bürünmüştür ve Haçlıları Müslümanlar karşısında berkitmiştir.

2.Papa II. Urbanus'un Haçlı Savunusu: Tanrı Devleti'ni Kurmak

Hoffer, Kesin İnançlılar'da şöyle demektedir: "Bir kitle hareketinin en çekici yönlerinden biri, bireysel umut için bir ikame sunmasıdır. Bu çekicilik ilerleme fikrine gark olmuş bir toplumda daha da etkindir" (Hoffer, 2019, 30). Buna ek olarak Gustave Le Bon, Kitleler Psikolojisi'nde kitle biyolojik bir vücuttur ve zihnî bir birlikteliğe sahiptir demektedir (Le Bon, 2022, 21). Augustinus'un Tanrı Devleti'nin kurulması odaklı tarih tasavvurunun ilerlemeci yanı, bir kitle hareketinin baş göstermesine oldukça imkân tanıyıcıdır. Geniş çaplı ve yüzyılları kapsayan bir kitle hareketi olarak Haçlı seferleri bireysel olarak bir kurtuluşun olacağını müjdelerken; bu kurtuluşun Tanrı'nın isteği doğrultusunda O'nun iktidarını perçinleyeceğini de haber vermektedir. Bu bağlamda teoriden pratiğe Tanrı Devleti'nin kurulmasını sağlayacak katalizör gücün temerküzünü oluşturacak Papa II. Urbanus'un Haçlı savunusunun, Tanrı Devleti'nin (Kudüs Haçlı Krallığı) kurulmasına nasıl ve hangi saiklerle hizmet ettiği noktasına açıklık getirilmesi gerekmektedir. Augustinus'un Hristiyanlık savunusunun, Papa Urbanus'un eliyle özelleştirilerek Haçlı savunusuna dönüşümünün yansımalarına bakıldığında Tanrı otoritesinin temellenmesinde aşikâr bir benzerlik görülmektedir. Bu başlıkta, II. Urbanus ve Papalığın Haçlı savunusunun, Tanrı Devleti'nin kurulmasına nasıl dayanak teşkil ettiği ele alınacaktır.

Haçlı tasavvurunda Augustinus'tan mülhem Tanrı Devleti'nin kurulması için bazı merhalelerin gerçekleşmesi gerekmektedir ki bu süreci maddeleştirecek olur isek:

1. Tanrı Devleti şeytanın dünyayı yoldan çıkarttığı bir kargaşa sürecinin sonrasında kurulacaktır.
2. Tanrı Devleti'nin kurulmasında Hz. İsa ve onun vizyonu yol gösterici olacaktır.
3. Kudüs ve İsa'ya ait kutsalların kurtarılması Tanrı Devleti'nin kurulmasıyla gerçekleşecektir.
4. Tanrı Devleti Hristiyanları/Haçlıları Kudüs'ü kirleten putperestlerden kesin olarak ayıracak ve Haçlılara Tanrı yurttaşlığı bahşedecektir.
5. Tanrı yurttaşlığının dışında kalan ötekiler de Haçlılar eliyle Tanrı'nın adaleti muvacehesince cezalandırılacaktır.

Haçlı Seferleri tesadüfi bir seferler silsilesi olmamakla beraber fikri arka plandan da yoksun değildir. Haçlı seferlerinin modern tarih literatüründe siyasal, ekonomik, dini vb. pek çok yönü çalışılmakla beraber (Hillenbrand, 2015, 30-33), seferlerin fikri dayanak noktası konusunda derinlikli ve temellendirme tespitine yönelik bir çalışmaya tesadüf edilmemektedir. Bu noktada yapılan çalışma seferlerin geri planda beslenme damarlarından birini-ki oldukça ana damardır-ortaya koyma amacına matuftur.

Bir kitle hareketi olarak Haçlı seferlerinin siyasi, ekonomik, sosyal, idari vb. pek çok sebebi vardır (Agibalova-Donskoy, 2017, 97-98). Bu sebeplerin hepsi Haçlı seferlerinde temel olarak Tanrı'nın memnuniyetine ulaşmak adına bir görüntü sunmaktadır. Burada Papa II. Urbanus'un Hristiyanlık savunusunu Haçlı savunusuna evirerek bir özelleştirmeye gitmiş olması, Tanrı Devleti'nin kurulması noktasında Haçlıların katalizör güç olduğunun vurgulanmasına hizmet etmiştir. Bu başlık, bir önceki başlıkta Augustinus'un Hristiyanlık savunusu üzerinden dile getirilen odak noktaların- Tanrı'nın iktidarı çerçevesince ötekinin icadı, İlahi Tanrı adaletinin tecelli etmesi, Hz. İsa'nın

kutsallığı ve kurtarıcılığı, tarihin Kudüs'te Tanrı Devleti'ne evrimi vb.-Papa Urbanus başlangıç olmak üzere Haçlı seferlerinde nasıl ve ne şekilde dillendirildiği üzerinden ilerleyecektir. Bu sayede Tanrı Devleti'nin kurulum parametrelerinin teoriden pratiğe geçiş süreci irdelenecektir.

Ortaçağ Avrupa'sı tabiri çok geniş bir süreç, yer yer muğlaklıklar ve kifayetsiz nitelermeler ifade etse de Haçlı Seferlerine gelinceye dek bünyesine sirayet etmiş en önemli şey "Ortaçağ dünyasının birleştirici özelliğinin örgütlenmiş Hıristiyanlık" olduğu yönündedir (Davies, 2011, 321-322). Özellikle Roma otoritesi sonrasında geçirdiği tecrübelerin kıta Avrupası'na yerleşmeyle birlikte-bu her bölgede aynı seviyede değildir-, buna mukabil kıtayı istila eden Barbar kavimlere karşı savunmacı bir yaklaşım kazandırmıştır. Yerleşme otorite eksikliğinden kaynaklı olarak anarşinin yükselmesine de neden olmuştur (Pirenne, 2019, 12-14). Barbarlara karşı savunmacı bakış açısı V. Yüzyılın sonlarından VIII. Yüzyılın ortalarına değin hüküm süren Merovenj Hanedanlığıyla birlikte yeniden Roma olmanın ve Romalı kimliğin ne olması gerektiğinin anlaşılmasına hizmet etmiştir (Duray, 2022, 24-41). Özellikle Şarlman'ın Kilise gücünü arkasına alarak imparator edasına bürünmesi bundan sonraki Avrupa siyasetinin seyrine Tanrı erkinin doğrudan temellenmesi anlamını taşımaktadır (Pirenne, 2022, 58-59). Onun sayesinde ki Tanrı kaybettiği yeryüzü libasını Şarlman'la yeniden giymiş ve artık güdümlenebileceği bir yeryüzü iktidarı keşfetmiştir.

VIII. Yüzyılın başlarından itibaren İslamiyet'in kıta Avrupa'sını tehdit eder bir vaziyette yükselişe geçmesi, parçalanmış Avrupa'nın yekvücut bir hale gelmesini kolaylaştırıcı en büyük etken olmuştur (Kalın, 2016, 67-68; Şeyban, 2016, 77-79). Bu sayede Augustinus'un Tanrı savunusu kesif düşman paganların yerine tehditkâr Müslümanlara karşı olacak şekilde formatlanmıştır. Emevîler'in İspanya'ya başarılı fetih süreci 732 Puvatya savaşında müttefik Frank ordusu tarafından durdurulduğunda, Batı literatürünün çekiç gücü Charles Martel birlik olma ruhunu Avrupa'ya bahşetmiştir. İslam'ın yayılması karşısında berkitilen Frank gücü Şarlman ile İspanya'dan Müslümanları kovmak adına derinleştirildiğinde (reconquista) ise, kökeni VII. Yüzyıla dayanan Roland destanında Müslümanlar Hristiyanlığın kesif düşmanı şeklinde işlenmekten kurtulamamışlardır (Boyacıoğlu, 2012, 67-68; Le Goff, 2015, 51-52; O'Shea, 2011, 63-64). Destanda Müslümanların kâfirler, Paganlar, Tanrı tanımaz melun bir soy ve Sarazenler olarak nitelenmesi (La Chanson de Roland, 1929, 101-109; Roland Destanı, 2022, 140-144) Hristiyanlığın erken savunusu kavramsallaştırmasıyla ilintili gözükmektedir ki Haçlı seferlerinde de Müslümanlar genellemeci bir yaklaşımla putperest, pagan ve kâfir olarak resmedilmişlerdir (Fulcherius Carnotensis, 2009, 51; Polat, 2019, 618-622). Erken dönem Hristiyan savunusunun sonradan Haçlı savunusuna evriminde İslam'ın yayılmasının tek etken olduğunu kabul etmek (Pirenne, 2006, 175-176; Cardini, 2004, 23) yeterince doğru olmasa da metot olarak Haçlı savunusunun beslendiği kanalı görmek açısından Hristiyan Avrupa'nın İslam karşısında kendini konumlandırışını (Lewis, 2017, 24-30) tayin etmek gereklidir.

Haçlı Seferleri fiili bir seferler sürecini kapsıyor olmanın (1095-1291) yanında bu seferler bir karşı duruşu ve savunuyu içerisinde barındırmaktadır. Batı Avrupa kıtasının Doğu'daki Hristiyan/Ortodoks dindaşlarına yardım etme dürtüsüyle başlatılan seferler (Demirkent, 1996, 14/525-526) düşünsel zeminde biz ve ötekiler olarak formatlanmıştır. Bu sebepten Haçlı seferlerine katılım sağlayanlar özne olarak kendilerini ve yaptıklarını ortaya koymak ve cilalamak amacıyla ötekiler olana ihtiyaç duymuşlardır. Bu bağlamda Papalığın girişimlerinin, Hristiyanlığı savunmak ve yeryüzünde selameti sağlamak adına olduğunun vurgulanması, Aziz Augustinus'un Roma'nın yıkılışı üzerine serdettiği fikirlerle

büyük benzeşim göstermektedir. Bu benzeşim tesadüfi bir durum olmamakla birlikte söylem itibariyle bakıldığında oldukça etkileşimli bir mahiyet arz etmektedir. Bütüncül manada bakıldığında ise Tanrı iktidarının sağlanması adına Tanrı'nın yolunda (dans la voie de Dieu) yürüyecek orduların-Haçlılar-yola revan olması gerekmektedir (Brentano, 1934, 26-27).

Haçlı Seferleri 1095 yılında Papa II. Urbanus'un Clermont'ta verdiği vaazla başlamıştır (Cox M. A., 2018, 13). Papa Urbanus bütün Avrupa kıtasını Hristiyanlığın kutsallarını savunmak ve korumak adına sefere davet etmiştir. Fulcherius bu durumu Papa'nın ağzından şöyle anlatmaktadır: *"Sevgili kardeşlerim dedi, ben Papa Urbanus, Tanrı'nın izniyle kutsal haberci olarak acil bir durum nedeniyle sizlere geldim. Bu topraklarda yaşayan Tanrı'nın hizmetkârlarına. Tanrının nezaretinin memurları olanlardan iyiliği ve dini yeniden tesis etmelerini umuyorum"* (Fulcherius Carnotensis, 2009, 47). Papa'nın Tanrı'nın sözcüsü olarak Hristiyanları sefere memur etmesi diğer Haçlı kroniklerinde de altı çizilen temel noktadır (Peter Tudebodus, 2019, 57-59; Willermus Tyrensis, 2016, 50-51; Michaud, 1860, 62-64). Bu seferin altyapısını Avrupa'da Cluny tarikatı başlatmakla birlikte Papa VII. Gregorius'un (1073-1085) Haçlı fikriyatı konusunda emekleri yadsınamaz bir gerçektir (Demirkent, 1997, 2; Jones, 2020, 77-79; Altınay, 2021, 16-17; Curtis, 2015, 27-41-42). Sefer Katolik Hristiyan dünyanın Doğu'daki dindaşları Bizans'ı Selçuklu Türklerinden korumakla birlikte Kudüs'ü ele geçirmeyi hedeflemektedir (Hillenbrand, 2015, 46-49; Çekiç, 2020, 16-17). Haçlı seferlerinin başladığı 11. Yüzyıl Avrupa'sı bir yönüyle kriz yüzyılıdır (Agibalova-Donskoy, 2017, 97-98) ve bu kriz Augustinus'ta da belirtildiği üzere Tanrı'nın iktidar tecellisinin hızlanmasına zemin teşkil edici bir mahiyet taşımaktadır: *"Bin yıl sona erdiğinde şeytan hapsediği yerden salıverilecek ve dünyanın dört bir yanındaki kavimleri, Yecüc ve Mecüc'ü kandırmaya gidecek ve denizdeki kum taneleri kadar çok sayıda olan kavimleri savaşa sürükleyecektir... Son karar günü gelip çattığında gerçekleşen bu eziyet kutsal kilisenin katlandığı en son eziyet olacaktır"* (Augustinus, 2021, 174). Augustinus'un Tanrı Devleti'nin kurulması için şeytanın hapsediği yerden çıkıp dünya üzerinde kargaşa çıkartacağını öngördüğü bu tasavvur, Willermus'un Haçlı kroniğinde Hz. Muhammed'i şeytandan ilk doğan kişi olarak resmedip, onun Doğu dünyasında zararlı bir doktrin icat ederek insanları yoldan çıkardığı yönündeki tasavvurla (Willermus Tyrensis, 2016, 27) kıyaslandığında Tanrı Devleti'nin şafağını Haçlılar görmüşlerdir diyebiliriz. Bu düşüncüyü başka bir Haçlı kroniği olan anonim Gesta Francorum'dan okuduğumuzda, Haçlıların Tanrı Devleti'ne yol olacak sefer için *"cehennem ateşinden kurtulmak"* şeklinde yapılan yorum bir yönüyle yeryüzündeki kargaşayı ve şeytanın tasallutu olan cehennemi ortadan kaldırmaya yönelik serdedilmiştir. Çünkü cehennem ateşini ortadan kaldıran ve ondan kurtulanlara "devlet" bir ödül olarak bahşedilecektir (Anonim Haçlı Tarihi, 2013, 50).

1096 yılında fiili olarak başlayan Haçlı seferlerinin ilki 1099'da Kudüs'ün Haçlılarca zapt edilmesiyle neticelendiğinde (Runciman, 2008, I/221-223) Kudüs'te Tanrı Devleti'nin kurulacağına dair bir inanış hâsıl olmuştur. Vaktiyle Augustinus'ta bu Yeni Dünya'nın kuruluşu şöyle tasvir edilmektedir: *"Bu dünyanın şekli, daha önce büyük Tufan'da sel altında kaldığı zamandaki gibi büyük bir yangının içinde yok olup gidecek. Üstelik bu dünya yangın yüzünden ahlaksız bedenlerimize uyum sağlamış olan ahlaksız unsurların meziyetleri tamamen yok olacak ve özümüz, mükemmel bir dönüşüm sayesinde, ölümsüz bedenlerimizle uyum sağlayacak olan bu meziyetleri benimseyecek, öyle ki dünya daha iyi bir şeye dönüştüğü için bedenleri daha iyi bir şeye dönüşmüş olan insanlara kusursuz bir şekilde uyarlanacak"* (Augustinus, 2021, 176). Burada müellifin Tufan vurgusunu kullanması ve sonrasında insanların özünün mükemmel bir dönüşümle aslî özüne

kavuşmasını, Tanrı'ya ve Tanrı'nın bahşettiği iktidara erişmek noktasında önemli bir basamak sayması Tanrı devletinin kurulum aşamasına işaret etmektedir. Bu noktaya Papa II. Urbanus da yeterince iyi dikkat çekmekte ve Hristiyan dünyanın, içinde bulunduğu yolsuzluklardan ve yoksunluklardan kurtulma adına kendilerini Haçlı ruhuna adamalarını salık vermektedir ki Tanrı iktidarı kurulabilsin: *“Dinin aşağılandığı bu dünyada orada bulunanlara yalvararak, dinlerine eski gücünü kazandırmaları için, içlerinde var olan ve şeytanın entrikalarının üstesinden gelecek kararlılığı harekete geçirmeleri için ve şeytan tarafından zalimce zayıflatılan Kutsal Kilise'yi tam olarak, eskiden olduğu saygın konumuna getirmeyi denemeleri için onları yüreklendirdi”* (Fulcherius Carnotensis, 2009, 46-47). Fulcherius'un, Clermont Konsilinde Papa'nın vurgusunu anlattığı bu cümlelerde Augustinus'un ahlaksız bedenler üzerinden işaret ettiği toplumsal yozluk, Urbanus'un ağzından daha ileri bir seviyeye taşınarak dinin aşağılandığı bir kıvamda anlatılmakta ve dinin kutsallarını korumak adına Kutsal Kilise'yi şeytanın zalimce tasallutundan kurtarmak için Papa, Hristiyanları yüreklendirmektedir. Papa, Hristiyanları Haçlılık savunusu altında yüreklendirirken bunun asıl amacının Tanrı iktidarının tecelli etmesi olduğunu vurgulamaktan da geri durmamaktadır: *“Dinsiz güçlerden tamamen kurtarılan kiliseyi koruyun, yeryüzü meyvelerinin tümünün, sadakatle Tanrı'ya vergi olarak verilmesini sağlayın”* (Fulcherius Carnotensis, 2009, 49). Augustinus'un da vurguladığı Yeni Dünya-Cennet/Yeni Kudüs (Augustinus, 1909, II/267) metaforu, Kutsal Kilise'nin kurtarılması üzerinden geliştirilen Haçlı seferleriyle fiili olarak başarıya ulaştığında Tanrı Devleti de kurulmuş olacaktır. Augustinus'taki ötekiler, yani Paganlar burada şeytan Müslümanlara dönüştürülmüştür ve bu dönüşüm Müslümanlara karşı savaşıacak Haçlıların hem şahsi kurtuluşla mükâfatlanmasına hem de Tanrı Devleti'nin kurulmasına hizmet etmelerine imkân tanımıştır: *“Uzun süreden beri haydut olanların şimdi İsa'nın askerleri olmasına izin verin. Bir zamanlar kardeşleriyle savaşanların şimdi barbarlarla karşı olan bu savaşa yasal olarak katılmalarına izin verin”* (Fulcherius Carnotensis, 2009, 51). Fulcherius'un Papa Urbanus'a atfederek dillendirdiği Kudüs Hac Yolculuğu çağrısında dile getirdiği bu yaklaşım oldukça pragmatisttir. Urbanus, haydutların İsa'nın askeri olmalarına izin vererek onları bireysel manada arındırmak istemenin yanında, haydutların yasal olarak Haçlı olmasına izin vermek de Haçlı çatısının tüm Hristiyanları-bu azıllı bir katil de olsa-aynı hedef uğrunda bütünleştireceğine yönelik bir adımdır. Kudüs Hac yolculuğunun Tanrı adına kıta Avrupa'sını harekete geçirmesi Tanrı iktidarının tecelli etmesinde önemli bir eşiktir.

Tanrı iktidarının temellenmesinde Augustinus'un Hz. İsa'nın gelişi ve Kudüs'ün yeni Dünya'ya ev sahipliği vurgusu Haçlılar tarafından da neredeyse aynı tarzda işlenmiştir. Bu vurgu Haçlıların fiili olarak harekete geçmelerinde büyük anlam taşımaktadır. Augustinus'un eserinde İsa'nın ağzından dillendirildiği üzere: *“Gelin, babamın kutsadıkları, sizler için hazırlanmış hükümdarlıkta yerinizi alın”* (Augustinus, 2021, 172) sözleri Haçlı kaynaklarında *“Mesih'in buyruğu gerçekleşiyor gibiydi. Sonra İsa, öğrencilerine şunları söyledi: arımdan gelmek isteyen kendini inkâr etsin ve çarmihini yüklenip beni izlesin”* (Peter Tudebodus, 2019, 57; Willermus Tyrensis, 2016, 55) sözleriyle bütüncül ele alındığında İsa'nın anakronik tutumu dışarıda bırakılırsa görülen şey Tanrı iktidarının temellenmesinde onun öncü peygamber olma durumudur. Papa Urbanus'un İsa'nın mevcudiyeti üzerinden geliştirdiği orijinal bir başka yaklaşım ise İsa'nın çektiği acı ve bu acının Haçlılar eliyle giderilmesinin gerekliliği vurgusudur. Clermont Konsilinde, Papa'nın ağzından zikredilen: *“İsa uğruna muazzam acılar çekmemiz gerekiyor; muhakkak bu talihsizlikler, yoksulluk, eziyetler, yokluk, hastalık, çıplaklık, açlık, susuzluk ve başka çileler demek. İsa havarilerine şöyle hatırlatmıştı: benim için muazzam çile çekmeli ve insanların huzurunda beni tasdik etmekten hicap duymamalısınız, zira*

sizlere bilgelik vereceğim ve nihayetinde büyük mükâfatlara erişeceksiniz" (Peter Tudebodus, 2019, 58) sözleri, İsa uğruna çekilen acıların Tanrı devletine giden süreçte yol azığı olacağı yönünde bir temennidir.

İsa'nın çektiği sıkıntılardan kurtulması adına Haçlıların sefere çıkması kurulacak Tanrı Devleti'ne giden bir süreçtir. Augustinus'un da vurguladığı üzere Kudüs'ün Yeni Dünya'ya açılan bir kapı olması, Haçlıların Kudüs'e giderken yol boyunca gördükleri her yeri burası Kudüs mü? diye sormalarına yol açacak bir sabırsızlığa dönüşmenin yanında-bu sabırsızlıkla birlikte Kudüs'ü hiç görmediklerinden de kaynaklanmaktadır-Kudüs'e girdikten sonra Tanrı iktidarının kendilerinde tecelli edeceğine ve Tanrı Devleti/Cennetin Krallığının kurulacağına dair bir inanışa da evrilmiş gözükmektedir (Çekiç, 2021, 79; Fulcherius Carnotensis, 2009, 76). Raimundus'un ifadesiyle "*Haçlıların, İsa'nın ve havarilerinin doğduğu toprakları kirletenlere karşı Tanrı'nın adıyla intikam almak için*" (Raimundus Aquilers, 2019, 183-184) yapılan Kudüs yolculuğu Tanrı'nın iktidarını temellendirirken Tanrı'nın intikamını da alacaktır. Haçlıların Tanrı tarafından desteklenmesi Kudüs zapt edilirken şehir halkına yapılan muameleyi de meşru ve haklı bir zemine taşımaktadır. Çünkü Tanrı'nın intikamını almak da Tanrı Devleti'nin kurulmasına dâhildir. Bu durum Kudüs ele geçirilirken ki sergilenen tavrın nasıl şekilleneceğine de tesir etmiştir.

Haçlı ordusu 7 Haziran 1099'da Kudüs kuşatmasına başladığında şehirde Fâtımî valisi İftiharüddeve bulunmaktaydı. Kudüs, surları göz önünde bulundurulduğunda Ortaçağ'ın en muhkem şehirlerinden birisiydi. Haçlıların Tanrı'nın vaadine olan inançları kuşatmada etkili olmalarını sağlıyordu. Yaklaşık 45 günlük bir kuşatmanın akabinde şehri 15 Temmuz 1099'da Haçlılar teslim almayı başarmıştı (Runciman, 2008, I/215-220; Brett, 2021, 340-342). Bu başarı derin bir muzafferiyet duygusunu içerisinde barındırmaktaydı ki artık Tanrı'nın intikamı da alınmalıydı. Augustinus'un teorisindeki gibi Tanrı Devleti tecelli ettiğinde ilahi inayet Tanrı düşmanlarını yok edecekti: "*Kutsal şehir Kudüs'e düşman olan tüm kavimleri yok etmek Tanrı dışında hiç kimsenin hakkı değildir*" (Augustinus, 2021, 178). Haçlıların kendilerini, Haçlı kronikçisi Raimundus'un da ifade ettiği üzere "*efendisi Tanrı olan bir ulus ve O'nun, kendi mirası için seçtiği halk*" (Raimundus Aquilers, 2019, 113) olarak görmesi Haçlıları bir nevi Tanrı'nın icracısı konumuna getirmektedir. Bu anlayış Haçlıların Kudüs'te yaptığı kıyımı meşru bir zemine taşımakta ve Tanrı Devleti'nin pratikteki mümkünlüğünü teoriye sadık kalarak icra etmelerine vesile olmaktadır. Bu duruma binaen Haçlı kaynaklarında Kudüs'ün zaptı esnasında şehirde yapılan katliamın tasvirine bakmamız yerinde olacaktır: "*Putperestlerden bir kısmına merhamet edilip boyunları vurulmuş, diğerleri oklarla delik deşik olup burçlardan yere çakılmışlardı, ancak bazıları uzun süre işkence edilip cayır cayır alevler içinde yanarak ölmüşlerdi. Evlerde, sokaklarda yığın yığın başlar, eller ve ayaklar uzanıyordu; askerlerin ve şövalyelerin üstlerinde bir aşağı bir yukarı koşturdukları aslında cesetlerdi*" (Raimundus Aquilers, 2019, 204). Burada Haçlıların merhamet ettiği kimselerin boynunun vurulması oldukça dikkat çekicidir. Zira burada boyun vurularak öldürülmek bir lütuf şeklinde dillendirilmektedir. İşkence edilerek ve yakılarak öldürülenlerin yanında bedenlerin parçalara ayrılması ve kesilmiş uzuvlardan olabildiğince rahat bahsedilmesi Tanrı'nın intikamını alma düşüncesinin bir neticesidir.

Willermus'un anlatısında da benzer ifadeler yer almaktadır: Haçlılar "*derhal kınından çekilmiş kılıçları, kalkanları ve miğferleriyle mücehhez olarak sokaklara ve şehrin meydanlarına giderek, yaş ve cinsiyete bakmaksızın buldukları bütün düşmanları kılıçtan geçirdiler. Her tarafta o kadar çok insan kellesi yığıldı ki cesetlerin üzerinden başka geçecek yol kalmadı*" (Willermus Tyrensis, 2016, 361). İnsan bedenlerinin parçalanması ve kesik

başların geçecek yol kalmayacak şekilde sokakları kapatması sıradan bir şehrin zaptının çok ötesinde bir tasvirdir. Bu anlatıyı tahkim eden bir başka Haçlı kroniğinde Tanrı'nın intikamı sadece kâfir bedenlerden değil onların geride bıraktıkları malların paylaşımı üzerinden de alınmaktadır: Lordlar, *"Mabedin çatısında toplanmış kalabalık kadın erkek kâfir grubuna kendi sancaklarını verdiler. Haçlılar kısa sürede şehrin dört bir yanına dağılıp altın, gümüş, katır ve her türlü zenginliklerle dolu evlere el koydular. Daha sonra hepsi sevinç içinde, gözyaşlarıyla kurtarıcımızın kutsal kabrine geldi. Ertesi sabah Tancred, Hristiyanlara mabede gidip Sarazenleri öldürme emrini verdi. Hristiyanlar oraya varınca çoğunu öldürmek üzere yaylarını germeye başladı. Başka bir Haçlı grubu ise mabedin çatısına tırmandı ve orada toplanmış Sarazenlere hücum edip kadın erkek demeden yalnkılıç kellelerini kopardılar. Bu saldırı bazılarının mabedin çatısından atlamalarına sebep olmuş, kimisi ise ölümlle yukarıda buluşmuştu"* (Peter Tudebodus, 2019, 180-184).

Şehrin bütün zenginliğinin Haçlılara geçtiğini anlatan Tudebodus, Haçlılar eliyle Tanrı'nın hükümranlığının bizzat Tanrı'yı hoşnut ettiğini ifade ederken *"Böyle bir kâfir soykırımını daha önce gören yahut duyan biri var mıdır?"* diye de sormadan edemez (Peter Tudebodus, 2019, 185). Augustinus'un vaktiyle işaret ettiği üzere Haçlılar, Tanrı Devleti'ni onun sunduğu reçete üzerinden kurmuşlardır.

Kudüs'ün zaptı sonrasında kurulan Haçlı Krallığı, Tanrı'nın iktidarı ve Tanrı'nın krallığı şeklinde algılanmıştır. Pisa başpiskoposu Daimbert, önde gelen Haçlılardan olan Godefroy ve Raymond'la birlikte Eylül 1099'da Lazkiye'den Papalık makamına yazdıkları bir mektupta *"sıkıntılarımızda Hristiyan inancını güçlendiren O'nu, savaşta Sarazenlerin ve şeytanın gücünü kırabilmesi ve Mesih'in kilisesinin krallığını denizden denize, tüm dünyaya uzaması için Tanrı'nın yardımını istedik. Gecikme olmadı, Tanrı yardımını sundu"* (Çalışır, 2018, 31) demeleri esasında hem kendi beklentilerini hem de Tanrı'nın reyini Haçlılardan yana kullandığına inandıklarını göstermektedir. Bu durum aynı zamanda Mesih/Hz. İsa merkezli krallık fikrinin tırmanışta olduğu en canlı dönemi temsil etmektedir. Tanrı ile Mesih, krallık tahtında bazen yer değiştiren iki beden olarak gözükse de Mesih'in mevcudiyet kaynağını Tanrı'ya borçlu oluşu iktidarın yegâne membaını Tanrı'ya götürmektedir. Bu sayededir ki neredeyse bütün Ortaçağ boyunca Papalık kilise-devlet anlaşmalarında kanonik güç unsuru olmuştur (Kantorowicz, 2018, 71-77).

Kudüs'teki Tanrı Devleti Haçlılar için sadece 1099'da kurulmuş ve sabit bir devlet mahiyetinde değildir; Kudüs aynı zamanda Tanrı Devleti'nin yıkıldıktan sonra tekrar ve tekrar kurulacağı yer hüviyetinde bir dinamizmi bünyesinde barındırmaktadır. Selahaddin Eyyûbî'nin 1087'de Kudüs'ü ele geçirmesi bu durumun anlaşılmasına dair verilebilecek güzel bir örnektir. Haçlıların Kudüs'ü kaybı sonrasında yaptıkları seferberlik ve III. Haçlı seferi-ki bütün Avrupa imparatorları katılmıştır ve bu yüzden imparatorların seferi olarak da bilinir-(Asbridge, 2014, 373-376) Tanrı Devleti'nin yeniden tecelli edeceğine duyulan inanışın bir icraatıdır. Mesih, Kudüs'te Tanrı Krallığı kurulduğunda muzafferdir. Kudüs'ün, Selahaddin öncülüğünde Sarazenlerin eline geçmesiyle de aynı Mesih ıstırap çeken ve yenilmiş bir peygamberdir. Selahaddin'in Kudüs'ü fethi sonrasında Haçlı propagandası için Hz. İsa'nın, Hz. Muhammed karşısında yenik düşmesi, ondan ve hatta Müslüman askerlerden dayak yiyerek mağdur olduğunun anlatılması, İsa'nın ıstırabını gösteren bir delildir. Akabinde İsa bu ıstırabıyla yeni bir Haçlı seferi oluşturmayı da başarmıştır ki esasında İsa'nın ıstırabı da Tanrı Devleti'nin kurulmasında katalizör bir güce işaret etmektedir (İbn Şeddad, 2015, 203-204; İbnü'l-Esîr, 2016, 9/541; Ebu'l-Fidâ, 1997, II/162; Çekiç, 2021, 83-85). Netice itibariyle tüm çabalara rağmen III. Haçlı seferinde Kudüs alınamasa da bundan sonra yapılan tüm Haçlı seferlerinin odağı Kudüs'ü ele geçirip Tanrı Devleti'ni yeniden temellendirmek olacaktır. Kudüs'ün Haçlılar

nezdindeki bu algısı Avrupa düşün dünyasını da etkilemiş benziyor ki Dante'nin kozmik algısında Kudüs manevi kutbu temsil etmektedir. Semaya yükseliş Kudüs'ten gerçekleşir ve aynı şekilde cehenneme gidiş de Kudüs'tendir. Cehennem Kudüs'ün altındadır ve bu zit durumların izahı ıstırap çeken Mesih ile muzaffer Mesih'in tasviriyle açıklanabilir (Guênon, 2022, 69).

Papa Urbanus'un Clermont'ta verdiği Haçlı vaazıyla Tanrı Devleti'ni Kudüs'te kurma siyaseti Augustinus'un teolojik ve ilerlemeci tarzdaki tasavvurunu fikirden icraata büründürmüştür. Bu durum Haçlı seferleri boyunca Haçlıların Tanrı'nın eli edasıyla seferleri seri bir şekilde yapmalarına hizmet etmenin yanında; Haçlılık kimliğinin Kudüs üzerinden yükselmesine de olanak tanımıştır. 2005 yapımı Ridley Scott'un *Cennetin Krallığı (Kingdom of Heaven)* isimli filmin son sahnelerinde İbelinli Balian'ın Kudüs'ün kaybı sonrasında "eğer burası Cennetin Krallığıysa bırakalım Tanrı istediğini yapsın" sözleri ile sabık kraliçe Sbylla'ya yüzü dönük bir vaziyette başını ve kalbini göstererek "o krallık asla teslim olmayacak" demesi sadece bir film kurgusu değildir. Bu ifadeden Hristiyan düşün dünyasında Tanrı'nın Kudüs'teki devletinden hiçbir zaman vazgeçmeyeceği düşüncesi rahatlıkla çıkarılabilir.

Augustinus'un Hristiyanlık savunusu Urbanus'un Haçlı savunusuyla kuvveden fiile geçtiğinde Avrupa tarihine Tanrı Devleti üzerinden bir kimlik biçmiştir ki bu kimliğin yanında Kudüs'e hâkim Müslüman kimliğin esamesi daimi surette putperest öteki olarak belirmiştir. Öteki olmak Tanrı'nın vaad ettiği hakkın dışında olmakla eşdeğerdir. Tanrı Devleti kurulduktan sonra hukuk, Tanrı'nın isteği üzerine şekillendiğinden Kudüs'teki Müslümanlara yapılan katliamın Haçlı kaynaklarında olabildiğince sıradan anlatılması da bununla ilintili gözükmektedir. Augustinus'tan mülhem olarak Tanrı'nın Devleti'nde sadece Haçlılara yani Hristiyanlara yaşama hakkı verilmektedir: "iki devlet vardır. Bunlardan birinin alnında sonsuza kadar Tanrıyla birlikte saltanat sürmek yazılıdır, oysa ötekisi şeytan ile birlikte ebedi cezaya mahkûmdur" (Augustinus, 2021, 119). Papa Urbanus'un Haçlı savunusu, Augustinus'tan sonra onun fikriyatı üzerine Avrupa dünyasını Tanrı Devleti mefkûresi çatısı altında birleştirmeyi başarmıştır. Bu sayede bir kitle hareketi olarak Haçlı seferleri yaklaşık 200 yıl seri bir şekilde devam etmiştir. Augustinus'un Tanrı otoritesi amacına matuf tarih tasavvuru ve teleolojik iktidar kuramı, Papa Urbanus'un öncülüğünde Avrupa Hristiyanlarına Haçlılık kimliği üzerinden Doğu'ya seyahat/kolonizasyon vizesi çıkarmanın yanında; bu durum, kıta Avrupa'sına uzun vadede "ben" algılayışı üzerinden üstün olduğu algısını da bahşetmiştir.

Sonuç

Haçlı seferleri tarihi incelenirken bu süreç Avrupa tarihinin genel seyrinden ayrı düşünülemez. Seferlerin başlamasına değin Avrupa dünyasının geçirdiği merhaleler Haçlı kimliğinin oluşmasında kolaylıkla takip edilemeyen ve yer yer de muğlaklıklar içeren tarihsel bir işleyişe tekabül etmektedir. Çalışma, bu çok bilinmeyenli sürecin tahlili konusunda Haçlıların dinî motivasyon bağlamında beslendiği düşünülen bir kanal olan Augustinus'un Tanrı Devleti'ni kurmak noktasındaki fikirlerine odaklanarak, bu fikirlerin Papa Urbanus başta olmak üzere Haçlılar üzerindeki etkisine yoğunlaşmıştır. Böylece Haçlı seferlerinin aniden ve fikri bir temelden uzak gerçekleşmediği konusuna Tanrı Devleti ideası üzerinden bir izah yapılmaya çalışılmıştır.

Roma geleneği Avrupa kıtası için Hristiyanlığın benimsenmesiyle birlikte yeniden formatlanmıştır. Vaktiyle Hristiyanlığa karşı Paganizmi savunan imparatorluk, geride bıraktığı bakiyesine artık kendisini Hristiyanlık kanalından beslenen ve-beslenme oranınca da Hristiyanlığı savunan bir konumda olarak-Roma geleneğinden de

vazgeçmeyecek şekilde bir libas biçmesini tembihlemiştir. Bu libasın rengi vaktiyle Romalı kimliği öteki olanlara karşı nasıl korumuşsa, şimdi de aynı tonda Hristiyan olmayan ötekilere karşı korumayı hedeflemektedir. Roma metodik olarak böyle yükselmişse ondan beslenen Avrupa da aynı metodu devam ettirerek ve Hristiyanlaşmasına ilave olarak, Romalı imperial güce ulaşmayı arzulamaktadır. Bu arzunun en büyük çıktılarında biri Haçlı seferleridir ki, seferler fikren Augustinus ve Tanrı Devleti üzerinden geliştirilen teleolojik siyasî yaklaşımı büyük oranda benimsemiştir. Augustinus, Roma'nın Barbarlar tarafından yağmalanıp yıkımını görmüş ve buna telafi reçetesi olarak Hristiyanlığın birleştirici gücünü sunmuştur. Hristiyanlık çatısı altında birleşip, Roma geleneğinden süzme ben ve öteki metoduyla Tanrı iktidarının nasıl temelleneceğini anlatırken, bu noktada sürecin işleyişine de ışık tutmuştur. Tanrı'nın adaletinin gelmesi ve devletin temellenmesi için dünya kargaşa içerisinde olmalı ve İsa yol gösterici olarak yeniden tarihe dâhil olmalıdır. Bu İsa'nın yeniden dirilişine tekabül etmekte ve İsa, Tanrı'nın iktidarının Kudüs'te olacağına işaret etmektedir. Tanrı'nın iktidarını destekleyenler; seçilmişlerle, Tanrı iktidarını değil de şeytanın iktidarını destekleyenler; ötekiler bu noktada kesin olarak ayrılacaktır. Tarihin sonunda Tanrı'nın destekçilerine devlet, yani iktidar bahşedilecektir. Bu süreç Haçlı seferlerinde tıpkı Augustinus'un işaret ettiği üzere işlemiş ve Papa II. Urbanus sürecin moderatörü olarak Haçlıları harekete geçirmiştir. Böylelikle Tanrı devleti Haçlılar eliyle mümkün kılınmıştır.

Avrupa'nın İslam'la tanışma serüveni İslam'ın ilk yayılış yüzyılları olan 8 ve 10. Yüzyılları kapsayan bir sürece tekabül etmektedir. Bu noktada Avrupa, İslam'ı daha önceki barbar kavimlerin istilası tecrübesinden de hareketle istilacı ve yok edici bir kodla formatlamıştır. Bu anlayış üzerine Avrupa'nın Haçlı seferleri öncesinde kıtasal olarak içerisinde bulunduğu sorunlar da eklenince Tanrı Devleti'ne giden süreç tarihsel olarak ivme kazanmıştır. Papa II. Urbanus'un Clermont Konsilinde genel Haçlı vaazı olarak serdettiği fikirler esasında Augustinus'un Tanrı Devleti tasavvurundan ve "devlet" in oluşum sürecinden ayrı fikirler değildir. Urbanus Tanrı iktidarının temellenip Tanrı'nın devletinin-siyasi erk-kurulması için Hristiyanları vazifelendirmektedir. Bir bakıma bu iş Tanrı'nın seçtiği Hristiyanlar eliyle gerçekleşecektir. Devletin temellenmesi için ideal süreç de uygun gözükmemektedir ki Augustinus'un işaret ettiği yeryüzünün karışıklığa duçar olması durumu Haçlı seferlerinin başladığı yüzyıl için Avrupa'yı bağladığı ölçü bazında geçerli gözükmemektedir. Papa Urbanus'un Kudüs'ü inançsızların elinden kurtararak, genel manada Hristiyanlığın onurunun, özel olarak ise Hz. İsa'nın ve onun kutsallarının onurunun kurtarılmış olacağını vurgulamış olması Tanrı iktidarıyla özdeşleştirilmiştir. Bu noktada Hz. İsa'nın kendi ümmetine yol gösterici bir peygamber olarak resmedilmesi-bu her ne kadar anakronik olsa da-Augustinus'un Tanrı Devleti kurulurken İsa'nın ikinci kez geliş tasavvuruyla aynilik arz etmektedir. Haçlıların Tanrı'yı memnun etmek için yaptıkları bu icraat ve ideal olan devletin kuruluş evresinde tanrıtanımaz olarak görülen ötekilerden intikam alınması da işleyen sürecin bir parçasıdır. Bu meyanda Haçlıların, Müslümanlara karşı geliştirdikleri reaksiyon Tanrı'nın arzusunu ve iktidarını perçinlemek adına yapıldığından, ortaya konulan muamelenin aşırılık taşımasında bir beis görülmemektedir. Aksine Kudüs zapt edilirken Müslümanların çeşitli işkencelerle katledilmesi de Tanrı Devleti'nin kurulması sürecine dâhildir. Bu Haçlılara ayrıca bir ecir kazandırmaktadır. Augustinus'un Tanrı Devleti'nin kurulacağı zamanı işaret ederek kullandığı Kudüs'ün merkez olarak kutsallığı, Hz. İsa'nın yol gösterici mahiyeti ve ona ait olan kutsiyetin kirli ellerden kurtarılması fikri, Tanrı'nın iyileri ve kötülerini ayırmak için kendi iktidarını Hristiyanların omuzlarında yükseltme düşüncesi, ilahi adaletin tecellisi ve tanrıtanımaz ötekiler bağlamında Hristiyanların

beriki olarak iktidar olmaları argümanları Papa Urbanus'un Haçlı savunusuyla icra edilmiştir.

Papa Urbanus'un Hristiyan savunusundan mülhem Haçlı savunusu, seferlerin pratiği sayesinde Avrupa kimliğini Hristiyanlık tutkısıyla berkitmiş ve Haçlılar eliyle Doğu'ya ön-kolonyal bir bağ kurmalarına zemin hazırlamıştır. Ayrıca Tanrı Devleti'ni kurmak düşüncesi sayesinde Haçlı seferleri, Avrupalı kimliğe kısa vadede Tanrı'dan yayılan bir üstünlük ve bunun gerekliliklerini yerine getirme dürtüsü bahşederken;-bu Haçlı seferlerinin seri bir silsile halinde devam ettirilmesine dayanak olmuştur- uzun vadede düşünüldüğünde ise seçilmişlik ve buna mukabil üstünlük hissini-tarihsel bağlamda sekülerleşme evrelerini de göz ardı etmeden-kazandırmıştır. Bu minvalde denilebilir ki bugünün üstün ve seçilmiş Avrupalı kimliği Hristiyan savunusu ve Haçlı seferlerinin omurga ettiği Haçlı savunusu fikrinden ayrı düşünülemez.

Kaynakça

- Agibalova-Donskoy, Ye.-G. Ortaçağ Tarihi. çev. Çağdaş Sümer. İstanbul: Yordam, 2017.
- Ağaoğulları, Mehmet Ali (ed.). Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler. İstanbul: İletişim, 2016.
- Ağaoğulları-Köker, M. Ali-Levent. İmparatorluktan Tanrı Devletine. Ankara: İmge, 2017.
- Altınay, Ahmet Refik. Haçlılar. Ankara: Panama, 2021.
- Anonim. Historia Augusta. çev. Samet Özgüler. İstanbul: Kronik, 2022.
- Armstrong, Karen. Kudüs'ün Tarihi. çev. İrem Sağlamer. İstanbul: Pegasus, 2021.
- Asbridge, Thomas. Haçlı Seferleri. çev. Ekin Duru. İstanbul: Say, 2014.
- Augustinus, Aurelius. İtirafı. çev. Çiğdem Dürüşken. İstanbul: Alfa, 2022.
- Augustinus, Aurelius. Tanrı Devleti (Seçmeler). çev. Öncel Sencerman. Ankara: Bilgesu, 2021.
- Augustinus, Aurelius. Tanrı Şehri. çev. Kadir Canatan. Ankara: Eski Yeni, 2021.
- Augustinus, Aurelius. The City Of God. Edinburgh, 1909.
- Augustinus, Aurelius. The Confessions of St. Augustine. çev. J.G. Pilkington/M. A. New York, ty.
- Anonim Haçlı Tarihi. çev. Ergin Ayan. İstanbul: Selenge, 2013.
- Belâzurî, Ahmed b. Yahya el-. Fütûhu'l-Büldân (Ülkelerin Fetihleri). çev. Mustafa Fayda. İstanbul: Siyer Yayınları, 2013.
- Bloch, Marc. Büyücü Krallar. çev. Fatih Yücel. İstanbul: Selenge, 2022.
- Bourdieu, Pierre. Akademik Aklın Eleştirisi. çev. P. Burcu Yalım. İstanbul: Metis, 2016.
- Boyacıoğlu, Fuad. "Fransızların Roland Destanında Dinsel Bağnazlık ve Tarihi Olayların Çarpıtılması". Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 27 (2012), 67-82.
- Brentano, F. Funk. Les Croisades, 1934.
- Brett, Michael. Fâtımî İmparatorluğu. çev. Fatih Yücel. İstanbul: Kronik Yayınları, 2021.
- Cardini, Franco. Avrupa ve İslam. çev. Gürol Koca. İstanbul: Literatür, 2004.
- Cayrê, Fulbert. Kilise Babaları'nın Tarihi ve Doktrinleri. çev. Mehmet Aydın. İstanbul: LiteraTürk, 2021.
- Cheyne, Jean-Claude. Bizans Tarihi. çev. İsmayil Yerguz. Ankara: Dost, 2016.
- Cox M. A., George W. Haçlı Savaşları Tarihi. çev. İhsan Durdu. İstanbul: Ark, 2018.
- Curtis. Şarkiyatçılık ve İslam. çev. Mehtap Çakır. İstanbul: Matbu, 2015.
- Çalışır, A. Onur (ed.). Denizaşırı Ülkeden Havadisler: Haçlıların Mektupları (1097-1252). İstanbul: Kutlu, 2018.
- Çekiç, Ayşe. "Haçlı Seferlerinden Günümüze Düşman İslam ve Hz. Muhammed Algısı". Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 12/3 (2022), 1506-1519.
- Çekiç, Ayşe. "III. Haçlı Seferinin 'Kudüs'ü Kurtarma' Söylemi ve Etrafında Şekillenen Algı". Journal of IslamicJerusalem Studies 21/1 (30 Haziran 2021), 77-90.

- Çekiç, Ayşe. Kudüs'ün Gölgesinde Eyyûbî - Haçlı İlişkileri 1171 - 1250 (Savaş, Diplomasi ve Barış). Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Çelik, Fikret. "Ortaçağ Avrupası'nda Hıristiyanlığın Siyasal Düşünce Karşısındaki Yeri ve Önemi: Patristik Felsefenin Siyasal Düşünce Üzerindeki Etkisi". Ortaçağ Araştırmaları Dergisi.
- Davies, Norman. Avrupa Tarihi. çev. M. Ali Kılıçbay. İstanbul: İmge Yayınları, 2011.
- Dawson, Christopher. Batı'nın Oluşumu. çev. Dinç Tayanç. İstanbul: Dergah, İstanbul.
- Demirkent, Işın. Haçlı Seferleri. İstanbul: Dünya Yayıncılık, 1997.
- Demirkent, Işın. "Haçlılar". İslam Ansiklopedisi. C. 14. İstanbul: TDV, 1996. <https://islamansiklopedisi.org.tr/haclilar>
- Diehl, Charles. Bizans İmparatorluğu Tarihi. çev. Selim Sezer. İstanbul: İnkılâp, 2018.
- Duray, Victor. Orta Çağ tarihi. çev. İpek Kalaycıoğlu. Ankara: Fa Kitap, 2022.
- Ebu'l-Fidâ, el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâîl b. Alî b. Mahmûd el-Eyyûbî. el-Muhtasar fi-Ahbari'l Beşer. Beyrut: Dârül Kütübül İlmiyye, 1997.
- Eutropius. Kısa Roma Tarihi. çev. Çiğdem Menzilioğlu. İstanbul: Alfa, 2016.
- Fulcherius Carnotensis. Kudüs Seferi "Kutsal Toprakları Kurtarmak". çev. İlcan Bihter Barlas. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları, 2009.
- Gibbon, Edward. Roma İmparatorluğunun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi. çev. Asım Baltacıgil. İstanbul: İndie, 2019.
- Guênon, René. Dante ve Orta Çağ'da Dinî Sembolizm. çev. İsmail Taşpınar. İstanbul: İnsan, 2022.
- Hartog, François. Heredotos'un Aynası: Öteki Tasavvuru Üzerine Bir Deneme. çev. M. Emin Özcan. İstanbul: İthaki, 2014.
- Hillenbrand, Carole. Müslümanların Gözünden Haçlı Seferleri. çev. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Alfa, 2015.
- Hoffer, Eric. Kesin İnançlılar. çev. Erkil Güner. İstanbul: Olvido, 2019.
- İbn Şeddad, Bahaadin. Selahaddin-i Eyyubi. çev. M. Selim Bilge. Diyarbakır: Lis yayınları, 2015.
- İbnü'l-Esîr, İzzeddin. el-Kâmil fi't-Târîh Tercümesi. çev. Heyet. İstanbul: Ocak, 2016.
- Jones, Dan. Haçlılar: Kutsal Topraklar Uğruna Yapılmış Savaşların Kanla Yazılmış Öyküsü. çev. Melisa Miller. İstanbul: Kuzey Yayınları, 2020.
- Kalın, İbrahim. Ben Öteki ve Ötesi. İstanbul: İnsan, 2016.
- Kantorowicz, Ernst H. Kralın İki Bedeni. çev. Ü. Hüsrev Yolsal. Ankara: Bilgesu, 2018.
- Kerr, Gordon. Charlamagne'den Lizbon Antlaşması'na Avrupa'nın Kısa Tarihi. çev. Cumhuriyet Atay. İstanbul: Kalkedon, 2011.
- Komnena, Anna. Alexiad Malazgirt'in Sonrası İmparator Alexios Komnenos Döneminin Tarihi. çev. Bilge Umar. İstanbul: İnkılâp, 1996.
- Küçükalp-Cevizci, Kasım-Ahmet-. Batı Düşüncesi. İstanbul: İSAM, 2018.
- Le Bon, Gustave. Kitleler Psikolojisi. çev. Filiz Karaküçük. İstanbul: Kapra, 2022.

- Le Goff, Jacques. Ortaçağ Batı Uygarlığı. çev. Hanife-Uğur Güven. Ankara: Doğu Batı, 2015.
- Lewis, Bernard. İslam ve Batı. çev. Çağdaş Sümer. Ankara: Akılçelen, 2017.
- Locke, John. İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme. çev. Meral Delikara Topçu. Ankara: Öteki, 1999.
- Michaud. Histoire des Croisades. Paris, 1860.
- O'Shea, Stephen. İnanç Denizi: Ortaçağ Akdenizinde İslâm ve Hristiyanlık. çev. Egemen Demircioğlu. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Ostrogorsky, Georg. Bizans Devleti Tarihi. çev. Fikret Işıltan. Ankara: TTK, 2011.
- Peter Tudebodus. Bir Tanığın Kaleminden Birinci Haçlı Seferi Kudüs'e Yolculuk. çev. Süleyman Genç. İstanbul: Kronik Yayınları, 2019.
- Pirenne, Henri. Avrupa Tarihi. çev. Sinan Akbaytürk. İstanbul: Selenge, 2022.
- Pirenne, Henri. Hz. Muhammed ve Charlemagne. çev. Mehmet Ali Kılıçbay. Ankara: İmge Yayınları, 2006.
- Pirenne, Henri. Ortaçağ Kentleri. çev. Şadan Karadeniz. İstanbul: İletişim, 2019.
- Polat, Ziya. "Fulcherius Carnotensis'te İslam ve Müslüman Algısı". Turkish Studies 14/1 (2019), 613-632.
- Ponting, Clive. Dünya Tarihi. çev. Eşref Bengi Özbilen. İstanbul: Alfa, 2022.
- Raimundus Aquilers. Haçlılar Kudüs'te Bir Papazın Gözünden İlk Haçlı Seferi. çev. Süleyman Genç. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2019.
- Rouso, Henry. Şimdiki Zamanın Tarihini Yazmak Tarih, Tarihçi ve Çağdaşlık. çev. Volkan Çandar. İstanbul: İletişim, 2021.
- Runciman, Steven. Haçlı Seferleri Tarihi. çev. Fikret Işıltan. Ankara: TTK, 2008.
- Saramago, Josê. Körlük. çev. Işık Ergüden. İstanbul: Kırmızıkeci, 2015.
- Spengler, Oswald. Batı'nın Çöküşü. çev. Giovanni Scognamillo, Sengelli Nuray. İstanbul: Dergâh, 1997.
- Şeyban, Lütfi. Reconquista: Endülüs'te Müslüman-Hristiyan İlişkileri. İstanbul: İz, 2016.
- Tural, Murat. Orta Çağ'da İslam'ın Kılıcı & Hristiyanlığın Çekici Selçuklular Franklar. İstanbul: Timaş, 2020.
- Roland Destanı. çev. Bilge Umar. İstanbul: YKY, 2022.
- Watson, Peter. Fikirler Tarihi: Ateşten Freud'a. çev. Heyet. İstanbul: YKY, 2020.
- Wicham, Chris. Ortaçağ'da Avrupa. çev. Nilüfer Epeçeli. İstanbul: Yeditepe, 2019.